

Toril F. Hoem, Hege Rangnes og Åse Kari H. Wagner



VEILEDET LESING

i samtale om tekst

 **Lesesenteret**
Nasjonalt senter for
leseopplæring og leseforskning

Universitetet i Stavanger

I samarbeid med Kari Berge, Nina Lyshaug og Marit B. Raknerud

Innledning

Denne brosjyren er del av et materiell til bruk i veiledet lesing på mellom- og ungdomstrinnet. Foruten brosjyren består materialet av

- en plakat med oversikt over ulike leseutfordringer knyttet til *arbeid i tekst*, *arbeid ut over tekst* og *kritisk arbeid med tekst*
- et observasjonsskjema for å følge med i hver enkelt elevs leseutvikling (se brosjyrens bakside)

Materialet er laget for å støtte lærere i arbeidet med å utvikle elevenes leseferdighet gjennom veiledet lesing. Brosjyren innleder med å si noe om hva veiledet lesing er, hvorfor veiledet lesing også er relevant på mellom- og ungdomstrinnet, og hvordan veiledet lesing kan planlegges og gjennomføres. Deretter følger det som er brosjyrens kjerne: forslag til samtalestøtte i veiledet lesing. Til slutt har brosjyren to korte tekster med eksempler på forberedt samtalestøtte.

Vi bygger på et tilsvarende materiell utviklet for begynneropplæringen.¹ Ressursene bygger på forskning som viser at norske lærere gir mye førlesingsstøtte i tekstarbeidet, og at de ofte inviterer til samtaler om tekst. Derimot ser det ut til at lærerne kan trenge flere strategier for å arbeide *tett på teksten*.² Det vil si å *arbeide i tekst*, *arbeide ut over tekst* og *arbeide kritisk med tekst*.³ Lærerne ser heller ikke ut til å ta skriftlige notater om elevenes lesing, slik at de på en systematisk måte kan følge med på elevenes leseutvikling.⁴

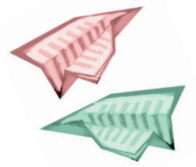


¹ Håland & Wagner (2021) Veileda lesing. Materiell til bruk i begynneropplæringen (brosjyre, plakat og observasjonsskjema)

² Håland, Wagner & McTigue (2021); Rangnes (2019); Swanson (2016)

³ Fountas & Pinnell (2018)

⁴ Håland, Wagner & McTigue (2021)



Hva er veiledet lesing?

Veiledet lesing er en strukturert lesemetodikk utviklet på New Zealand for å støtte elever i leseutviklingen. Veiledningen skjer gjennom samtaler mellom lærer og elev(er) om ulike leseutfordringer i tekster. Veiledet lesing kan brukes til å fremme elevenes utvikling av grunnleggende ferdigheter i lesing i alle fag, og egner seg både i små grupper og i helklasse, og for elever på alle nivåer.

Hvorfor veiledet lesing?

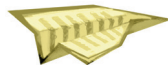
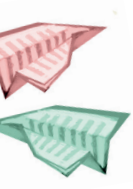
På mellom- og ungdomstrinnet skal elevene bli selvstendige og engasjerte lesere som bruker hensiktsmessige strategier i møte med utfordrende tekster i ulike sjangere. Veiledet lesing og samtalestøtten som presenteres under, vil kunne bidra til å utvikle disse ferdighetene. Den helhetlige tilnærmingen – der man både arbeider *i teksten*, *ut over teksten* og *kritisk med teksten* – støtter også dybdelæring og kritisk refleksjon.

Hvordan veiledet lesing?

Spørsmålene i samtalestøtten er i stor grad tekstavhengige, slik at elevene må finne svar i teksten og ikke i egne erfaringer. De ulike spørsmålene gjør at elevene må lese teksten flere ganger med ulikt formål. Hensikten med veiledningen er å rette elevenes oppmerksomhet mot de utfordrende tekstdelene. Spørsmålene er ment som inspirasjon. Læreren velger ut de spørsmålene som er tilpasset leseutfordringer i teksten som skal leses. En økt med veiledet lesing vil innebære følgende:

1. Forberedelse av samtalen om teksten:

- Benytt tekster som allerede er i bruk i undervisningen, og som elevene uansett skal lese. Siden øktene med veiledet lesing ofte er korte, kan man velge sentrale utdrag dersom teksten er lang.
- Les teksten nøye, og finn fram til leseutfordringer i den (se eksempler i «Samtalestøtte» under). Velg så hvilke utfordringer elevene skal øve seg på, og formuler det som et mål for økta.
- Velg spørsmål som retter seg mot målet for økta. Velg også spørsmål som kan bidra til at elevene må lese teksten flere ganger på ulike måter, og som krever at elevene begrunner svarene sine med utgangspunkt i teksten, ikke bare i erfaringer eller bakgrunnskunnskap.
- Forbered gjerne en sekvens der du modellerer hvordan elevene kan tenke for å finne svar på et utfordrende spørsmål. Det betyr at du eksplisitt viser elevene hvordan du tenker for hvert steg du må ta i prosessen for å komme fram til et svar basert på informasjonen i teksten. Etter modelleringssekvensen kan du be elevene om å gå sammen to og to og gjøre det samme med et lignende spørsmål. Se eksempel på modellering bak i brosjyren.



2. Kort førlesning av teksten

I førlesingsfasen hjelper læreren elevene med å rette oppmerksomheten mot teksten. I økter med veiledet lesing bør førlesingsfasen være kort, slik at en kan bruke mest mulig tid på selve teksten. Sett av begrenset tid til ett eller to innledende spørsmål, som for eksempel:

- Hva slags tekst er dette (fagtekst, dikt, fortelling, digital tekst ...)?
- Når du ser denne teksten, hvordan tenker du det passer å lese den?
- Hvorfor tenker du vi skal lese den akkurat slik?
- Disse tre ordene forteller noe om hva denne teksten handler om: jordbruk, sprøytemidler, fortvilelse (ord som er valgt ut på forhånd av læreren). Hva tror du teksten handler om?
- Har du noen gang ... ? (koble innholdet i teksten til elevens egne erfaringer)

3. Tekstlesing

Elevene bør ha teksten fysisk foran seg. Les teksten høyt i plenum, slik at alle elever får lik tilgang til teksten. Be gjerne elevene sette ett eller flere lesetegn i marginen under høytlesingen:

- vanskelige/uklare ord/tekstdeler: ?
- kjent informasjon: ✓
- positiv til: +
- negativ til: -

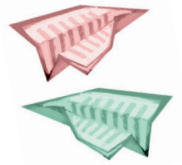
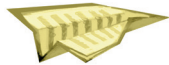


4. Gjennomfør samtalestøtte

Bruk nøye utvalgte spørsmål. Det er viktig å planlegge for at man i løpet av flere økter med veiledet lesing arbeider variert med tekst – altså både *i teksten*, *ut over teksten* og *kritisk med teksten*. Men i den enkelte økta må man velge ut én eller noen få leseutfordringer (f.eks. noen spørsmål under «Ord- og setningsforståelse» og/eller «Lage forbindelser»). Man rekker ikke alt i samme økt, så det er viktig å ikke velge for mange punkter.



TOLKE LITTERATUR



Samtalestøtte

Arbeide i selve teksten

Ord- og setningsforståelse

Bruke hensiktsmessige strategier for å lese og forstå ord og setninger:

- Er det noen ord her du ikke forstår? Er det noe i teksten som kan fortelle hva ordet betyr?
- Hvordan hjelper forfatteren oss i å forstå hva ordet ... betyr?
- I denne teksten finner vi ordet *resirkulere*. Hvilke deler består dette ordet av? Hva betyr det at det står *re-* foran *sirkulere*? Hva hadde det gjort med teksten hvis det stod *å sirkulere en gang til* i stedet for *resirkulering*?
- Prøv å erstatte ordet ... med et annet ord som betyr nesten det samme (synonym).
- Hva menes med metaforen ...? Hvor i teksten står det som gjør at du skjønner hva metaforen betyr?
- Hvorfor er dette ordet nevnt flere ganger? Får du mer informasjon om ordet på de forskjellige stedene i teksten?
- I denne setningen står det *det/han/hun/dem* ... Hva viser ordet til?
- Denne setningen inneholder ordet *derfor/fordi/men* ... (et bindeord som markerer årsak, virkning, kontrast e.l.). Hva viser det til?
- Mellom disse to setningene er det ikke et bindeord (*Hunder hører svært godt. Vi kan bruke dem som vakthund.*). Hva slags bindeord kunne vært brukt (eks. *derfor, dermed* e.l.)?
- Se på setningen *Avgjørelsen ble tatt på høyeste nivå* (nominalisering og passiv): Hva betyr *avgjørelse*, og hvem tar avgjørelsen?

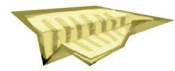
METAFØR

Leseflyt

Lese med god flyt, med hensiktsmessige pauser, intonasjon og betoning:

- Prøv å lese ordene slik at det høres mer ut som tale/snakk. Høres det bedre ut nå?
- Kan du lese setningen/ordet inni deg og prøve på nytt?
- Jeg la merke til at du leste veldig flytende i denne delen av teksten, men i den andre delen stoppet du mer opp. Har du noen tanker om hvorfor?
- Dette er et langt ord / et sammensatt ord / et fremmedord. Hvordan kan vi dele opp ordet slik at det blir lettere å lese? (an-alfabet-isme, bølge-lengde, pre-historisk)

BØLGELENGDE



Tekststruktur

Legge merke til hvordan teksten er bygget opp:

- Hvilken struktur har denne teksten? (kronologisk, påstand-belegg, problem-løsning, årsak-virkning, sammenligne/kontrastere ...)
- Hvor i teksten kan vi finne bevis for denne strukturen?
- Hvordan hjelper denne strukturen oss med å forstå hva som skjer / hva det argumenteres for / hva som beskrives ...?
- Hvilken hendelse skjedde først? Hva skjedde deretter?

Bruke informasjon i teksten

Bruke strategier for å ta inn den informasjonen som er gitt i teksten, for å forstå det forfatteren vil formidle:

- Hva ser du som kan hjelpe deg å forstå teksten?
- Hva legger du først merke til når du ser på teksten? Hvorfor legger du merke til dette?
- Hvilken informasjon får du gjennom bildet/tabellen/illustrasjonen?
- Hva er sammenhengen mellom verbaltekst og bilde/tabell/graf, og hvordan «snakker» de ulike delene sammen?

Oppsummere

Huske informasjon, gjengi og oppsummere tekst:

- Kan du gjenfortelle historien? (Her kan en gjerne gi elevene støtte ved å bruke setningsrammer som *Først ...*, *deretter ...*, *så ...* og *til slutt ...*)
- Hva handler det første avsnittet om? Hva handler det andre avsnittet om? (Lag overskrift / trekk ut ett nøkkelord til hvert avsnitt.)
- Hva er sentrale ideer/temaer i denne teksten?



Arbeide ut over teksten

Lage forbindelser

Knytte an til eget liv, andre tekster eller verden.

- Har du noen gang ...?
- Hva ville du gjort dersom du var i X sin situasjon?
- Er du enig i det X sier/gjør når hun ...? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Sammenlign denne teksten med tekster vi har lest tidligere. Hva er likt, og hva er forskjellig?
- Ligner dette på noe som kunne skjedd i den virkelige verden / på ekte? På hvilken måte er det forskjellig fra det som kunne skjedd i den virkelige verden?

Gjøre inferenser

Tolke teksten og tenke på hva forfatteren kan mene, men ikke eksplisitt har skrevet:

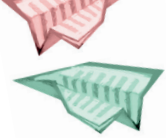
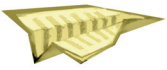
- Hva tror du det betyr at ...?
- Hvordan forstår du personene?
- I første avsnitt får vi vite Hvordan kan det henge sammen med ..., som nevnes på neste side?
- Hvorfor gjør person X slik når ... skjer? Hvilke steder i teksten gir oss informasjon om en mulig årsak/forklaring?
- Da du sa at Per ble lei seg ..., hva var det som fikk deg til å tro det?
- Her står det Hvor i teksten må vi gå for å finne ut hva ... innebærer? Finner vi det ut ved å se kun én plass i teksten? Er det andre steder i teksten som også forteller oss noe om ...?
- Hva tenker du teksten *egentlig* handler om, og hvorfor tenker du det?
- Hva er det som gjør at du forstår teksten på den måten?

Justere forståelsen (syntetisere)

Bruke informasjonen i teksten til å justere egen forståelse:

- Hvilken ny informasjon var det i tekst/bilde/språk? På hvilken måte endret den nye informasjonen forståelsen din av teksten/temaet?
- Vi trodde teksten skulle handle om ..., stemte det? Hva var det som gjorde at vi hadde rett / tok feil? Hva gjorde det med forståelsen vår?
- Hvordan utvikler en person, en hendelse seg i løpet av teksten?
- Hva ønsker forfatteren å få fram i denne teksten?
- Hva er hovedpoenget med denne teksten?
- Hva kan vi lære av historien om ...?





Arbeide kritisk med teksten

Analysere teksten

Definere type tekst. Finne forfatter og legge merke til aspekter ved forfatterens håndverk. Legge merke til teksters form, innhold, struktur, litterære kvaliteter, plot og karakterer:

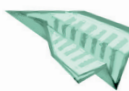
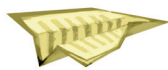
- Hva slags tekst er dette? Hvem har laget denne teksten? Hvem er teksten laget for? I hvilken sammenheng er teksten laget?
- Kan vi stole på informasjonen vi får i teksten? Hvordan kan vi vite at ...? Hvorfor blir X intervjuet i denne teksten?
- Hvordan har forfatteren skrevet teksten (overskrifter, avsnitt, bilder, lenker, tabeller m.m.)?
- Legger du merke til noen språklige valg forfatteren har tatt (rim, tegnsetting, bruk av kursiv, språklige bilder)?
- Hvorfor har forfatteren gitt denne teksten overskriften ...? Kunne teksten hatt en annen overskrift?
- Hvem handler teksten mest om? Hvem handler teksten mindre om?
- Hva oppnår forfatteren med å velge denne synsvinkelen / denne fortelleren / dette perspektivet?
- Hva er forfatterens syn på saken? Hvilke ord i teksten viser oss hva forfatteren mener (ord som uttrykker usikkerhet/sikkerhet, ord som viser at forfatteren er ironisk, ord som demper/framhever noe, positive eller negative ord)?
- Hva gjør forfatteren for å overbevise leseren (jf. de retoriske appellformene etos, logos og patos)?
- Hvorfor har forfatteren valgt å fortelle historien / argumentere for sitt syn / beskrive forholdet på denne måten?
- Kunne det samme vært formidlet i en annen sjanger (tegneserie, dikt, avisartikkel m.m.)?
- Er det navn på noen produkter eller merkevarer i teksten?

Vurdere teksten

Tenke kritisk om teksten og vurderer tekstens formål, relevans og troverdighet:

- Synes du dette er en lykkelig/trist/spennende/nifs/interessant/utfordrende tekst? Begrunn med eksempler fra teksten.
- Hva er tekstens formål? Vil forfatteren informere, skape debatt, påvirke, underholde?





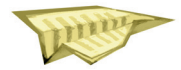
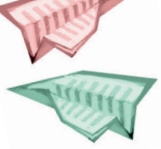
- Hvilke kilder har forfatteren brukt? Bli fakta presentert på en flersidig eller ensidig måte? Kan argumenter og påstander kontrolleres?
- Fins det fakta som er utelatt? Hvordan presenteres virkeligheten i teksten?
- Kan budskapet tolkes på mer enn én måte? Hvilke?
- Hvordan likte du teksten? Klarer du å si noe om hvorfor du likte / ikke likte teksten/ slutten?
- Hvordan er språket i teksten? Brukes det vanskelige fagord eller et enkelt hverdagsspråk?
- Passer ordene / de språklige valgene til akkurat denne teksten når vi vet at teksten er et dikt / en fagtekst / en tekst fra Internett?

Observasjon

For at elevene skal kunne gis tilpasset leseopplæring, må leseutviklingen deres overvåkes. I denne brosjyren har vi derfor også tatt med et enkelt observasjonsskjema (se baksiden). Skjemaet kan brukes når man arbeider med veiledet lesing i grupper, men også i helklasse, når man er flere lærere til stede. Det kan også brukes til utveksling av informasjon i lærergrupper. Observasjoner bør brukes målrettet. Gjennomfør observasjonen med jevne mellomrom for å få en oversikt over elevens utvikling av leseferdigheter.

Eksempel på utfylt observasjonsskjema

Observasjonsskjema til bruk i veiledet lesing	Dato: 17.01.23
Navn: Elev 1	Trinn: 10
<p>Målet med økta: Elevene skal forstå budskapet og hensikten med teksten «Dialekter er djevelens verk» av Sanna Sarromaa.</p> <p>Valgt samtalestøtte: Arbeide kritisk med teksten: Hva slags tekst er dette? Hva er formålet med teksten? Hva er forfatterens syn? Førlese: Velge tre sentrale ord. Tekstlesing: Sette lesetegn.</p> <p>Hypotese: Jeg regner med at det er krevende for 10.-klassinger å forstå formålet med teksten, siden forfatteren bruker overdrivelser, ironi og humor.</p>	
<p>Observasjoner:</p> <p>Elev 1 fikk ikke med seg hovedbudskapet i teksten, og tenkte at forfatteren er imot norske dialekter i alle sammenhenger. Underveis minnet jeg om pluss- og minustegnene de satte mens de leste teksten, og om det var noen +. Det var det. Men eleven synes fremdeles det var vanskelig å forstå budskapet.</p> <p>Elev 1 så ingen sammenheng mellom de tre ordene og innholdet i teksten.</p>	<p>Oppfølgingspunkter til neste økt, basert på observasjonene:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Beholde samme mål. Snakke om hva en kronikk er, kjennetegn. 2. Jobbe mer med den samme teksten ut fra nye punkter i samtalestøtten. <ul style="list-style-type: none"> - Hva gjør forfatteren for å overbevise leseren? - Hvilke kilder har forfatteren brukt? Bli fakta presentert på en flersidig eller ensidig måte? Er noen fakta utelatt?



Materiellet er inspirert av:

- Fountas, I. & Pinnell, G.S. (2018). Every child, every classroom, every day: From vision to action in literacy learning. *The Reading Teacher*, 72(1), 7–19.
- Håland, A. & Wagner, Å. K. H. (2021). *Veiledet lesing. Materieill til bruk i begynneropplæringen* (brosjyre, plakat og observasjonsskjema). Lesesenteret.
- Håland, A. Wagner, Å. K. H. & McTigue, E. (2021). How do Norwegian second-grade teachers use guided reading? The quantity and quality of practices. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 21(1), 1–28. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2021.21.01.02>
- Ingvaldsen, B. & Kristensen, I. (2006). *Makt og menneske*. Historie 8. N.W. Damm & Søn
- Rangnes, H. (2019). Facilitating second-language learners' access to expository texts: Teachers' understanding of the challenges involved. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1–27.
- Swanson, E., Wanzek, J., McCulley, L., Stillman-Spisak, S., Vaughn, S., Simmons, D., Fogarty, M. & Hairrell, A. (2016). Literacy and text reading in middle and high school social studies and English language arts classrooms *Reading & Writing Quarterly*, 32(3), 199–222.

Eksempel på modellering

Tenk deg at du stiller følgende spørsmål til tekstutdraget under: *Hva menes med at Norge fikk fiender på alle kanter?* Dette er et spørsmål som krever at leseren lager forbindelser mellom informasjon fra ulike deler av teksten. Ha teksten på tavla/smartboarden. Det er viktig at du har mulighet til å tegne i teksten og vise elevene sammenhengen mellom ulike deler. I tekstutdraget vi har valgt, er informasjonen spredt ut over flere sider i læreboka.

Krig mot Sverige. I mars 1808 erklærte den dansk-norske kongen, Fredrik 6., krig mot Sverige, og nå fikk Norge fiender på alle kanter. Svært få vanlige nordmenn, dansker og svensker ønsket å krige mot hverandre, men likevel skjedde det kamphandlinger i grensetraktene mot Sverige våren og sommeren 1808 (Ingvaldsen & Kristensen, 2006, s. 70).

Modellering av hvordan læreren kan tenke høyt for å svare på spørsmålet «Hva menes med at Norge fikk fiender på alle kanter?»: *Jeg ser at overskriften på dette kapittelet er «Krig mot Sverige». Da lurer jeg på hvem som var i krig mot Sverige (marker med ? i marginen). På de to forrige sidene har jeg lest om Danmark-Norge, og jeg tenker derfor at det nok er Danmark-Norge som er i krig med Sverige. Ah, og det får jeg bekreftet i den første setningen. Der står det jo at den dansk-norske kongen gikk til krig mot Sverige (sett pil fra tittelen til denne setningen, og marker med ✓ i marginen). Men jeg er usikker på hva det betyr at Norge hadde fiender på alle kanter (marker med ? i marginen). Sverige er jo bare på én kant, østsiden, og på vestsiden av Norge er det jo hav. Men vent, på forrige side leste jeg: «[...] den danske regjeringen valgte å gå inn i den europeiske konflikten på Napoleons side.» (Marker med en pil som peker tilbake til forrige side, og med ✓ i marginen). Siden Norge var en del av Danmark på den tiden, må det bety at vi også var på Napoleons side i den europeiske krigen. Men hvem er Napoleon? Hvor har jeg hørt om han før? Ah, vi hadde jo om Napoleon i forrige uke (marker med ✓ i marginen). Nå husker jeg. Han var en fransk hærfører. Men hvem andre deltok i den europeiske krigen (marker med ? i marginen)? Hvem kriget mot Napoleon og Frankrike? Hm ... på de to forrige sidene har jeg lest om at Storbritannia bombet København, og at både Storbritannia og Napoleon var interessert i den dansk-norske flåten, som var ganske stor. Da er det nok Storbritannia og Frankrike som er i krig, tror jeg. Og Storbritannia ligger jo vest for Norge, så da gir det mening at Norge fikk fiender på alle kanter.*



Eksempler på tekster med samtalestøtte

Under følger eksempler på to korte, autentiske tekster i ulike sjangere.

Eksempel 1

Artikkelen «Drømmer du om å bli fotballproff?» av Maren Bø (publisert på nysgjerriger.no 11. mai 2020) presenterer forskning på hva som skal til for å bli fotballproff. Her er det særlig det kritiske arbeidet med teksten som byr på utfordringer (hva er formålet med teksten eller et tekstelement, hvilken effekt har forfatterens valg, hvor troverdig er teksten?). I denne økta bør det dermed settes mål knyttet til det å tenke kritisk om tekst.

Læreren har planlagt ett spørsmål som skal koble innholdet i teksten til elevenes egne erfaringer og på den måten hjelpe elevene inn i teksten i **førlesefasen**:

- Hva tror dere skal til for å bli fotballproff?

Følgende spørsmål er planlagt for å hjelpe elevene med å **arbeide kritisk med teksten**:

- Hva er hovedhensikten med denne teksten fra Nysgjerriger?
- Hva er formålet med bildene?
- Hva ønsker forfatteren å oppnå med å skrive innledningen på denne måten?
- Kan vi stole på informasjonen vi får i denne teksten?
- Er det noen fakta som er utelatt?
- Kan du foreslå en ny overskrift til teksten?

Flere av de planlagte spørsmålene er tekstavhengige, slik at elevene må begrunne svarene med utgangspunkt i teksten, men noen spørsmål krever også at elevene bruker egne erfaringer og egen bakgrunnskunnskap.



Eksempel 2

Kronikken «Dialekter er djevelens verk» av Sanna Sarromaa (publisert i VG 6. mai 2021) gir uttrykk for forfatterens holdning til dialekter.

Læreren har planlagt to spørsmål for å støtte elevene i **førlesefasen**:

- Hva slags tekst er dette?
- Disse tre ordene er sentrale i teksten: **dialekter, kommunikasjon, medier**. Hva tror du teksten handler om?

2. Tekstlesing

- Tekstene leses høyt i plenum. Elevene har papirkopi av teksten foran seg og blir bedt om å sette lesetegn i marginen, + for positive omtaler av dialekt, - for negative.

3. Følgende spørsmål er planlagt for å hjelpe elevene med å **arbeide kritisk med teksten**

- Hva slags tekst er dette? Hvem er sender, og hvem er mottaker?
- Hvorfor har forfatteren gitt teksten overskriften «Dialekter er djevelens verk»?
- Hva er formålet med teksten? (informere, påvirke, skape debatt, underholde?)
- Hva er forfatterens syn i saken? Hvilke ord i teksten viser oss det?

Observasjonsskjema til bruk i veiledet lesing	Dato:
Navn:	Trinn:
Målet med økten: Valgt samtalestøtte: Hypotese:	
Observasjoner:	Oppfølgingspunkter til neste økt: 1. 2. 3.